

MEĐUSOBNI UTICAJI GRADA I SELA U ODEVANJU
NA PRIMERU SMEDEREVSKE PALANKE I OKOLINE

U svim vidovima života mogu se uočiti mnogostruki međusobni uticaji grada i sela. Ako se posmatra narodna materijalna i duhovna kultura, kao i društveni život, nije teško zapaziti mnogostruke i svestrane uticaje grada na selo i sela na grad. Pri tome moramo da naglasimo da grad vrši mnogo veći uticaj na sve vidove života na selu, nego obratno, mada ima dosta uticaja koje vrši selo na grad. Takođe je potrebno naglasiti da su uticaji često reverzibilni: grad vrši uticaj na selo, selo to prihvata, a u gradu se to izobličuje. Posle izvesnog vremena, grad počinje da prihvata to isto, ali se smatra da je to sada seosko. Ovakvih primera ima dosta i biće izneti u narednom izlaganju, gde ćemo govoriti o uticajima koji se manifestuju u narodnom odevanju u Smederevskoj Palanci i okolini. 1)

Stariji uticaji.

Ako pratimo uticaje u narodnoj nošnji u periodu dokle dosežu (sećanja kazivača), 2) nije teško da u poznatoj šumadijskoj narodnoj nošnji, karakterističnoj za ovaj kraj, prepoznamo i niz haljetaka praznične narodne nošnje, koji su najpre bili čisto gradski, a zatim preneti u seosku narodnu nošnju, tako da su gradska i seoska praznična narodna nošnja poistovećene. Uzmimo za primer neke delove gradske nošnje koji su preneti u seosku narodnu nošnju. To su: libade, ženska bunda od atlasa sa krznom, ženski nakit i dr. Ovi odevni predmeti (haljeci i nakit) vremenom je prihvatilo selo, tako da su ušli u seosku prazničnu nošnju.

Zanimljivo je pomenuti i jedan uticaj, koji je vršilo selo na grad, a koji je, prema našem mišljenju, vredan da bude pomenut. Naime, gradski svirači, kada su svirali u selima na svadbama ili o praznicima, obavezno su se oblačili u narodnu prazničnu nošnju.

Kada je reč o starijim uticajima grada na selo, i obratno, možemo konstatovati da su baš zahvaljujući tim uticajima gradska i seoska praznična narodna nošnja poistovećene.

Inače, pre ovog poistovećivanja, gradska i seoska nošnja su se znatno razlikovale, kako u izgledu tako i u načinu izrade. Naime, selo je u periodu zatvorene kućne privrede tada karakterističnih porodičnih zadruga, gotovo sve što je potrebno jednom domaćinstvu samo proizvodilo, pa i odeću. U to vreme u gradu su odeću proizvodile zanatlije, a zahvaljujući kupovnoj moći građana, i odelo im je bilo znatno lepše i kitnjastije nego odelo seoskog stanovništva.

Kada govorimo o izjednačavanju morali bismo da pomenemo veliki uticaj seoskih učitelja, sveštenika i trgovaca na sve vidove života seljaka, pa i u odevanju. Oni i njihove porodice su u minula vremena bili prenosioci gradskog načina života i

odevanja u selo, a na njih su se ugledali najpre bogatiji, a zatim i ostali žitelji našeg sela i tako poslužili kao spona preko koje se, uglavnom, i odvijao uticaj grada i njegovog načina života, pa i odevanja, na selo. Naravno, ovi uticaji su imali veoma spor tok. Potrebno je bilo mnogo vremena do potpunog izjednačavanja narodne nošnje Smederevske Palanke i okolnih sela. Međutim, ipak postoji znatan broj siromašnijih ljudi, i u gradu i u selu, koji nikada nisu mogli da imaju tako skupu i lepu prazničnu narodnu nošnju, ali ju je za određene svečanosti i veselja po zaobljivao od bogatijih koji su je imali.

Savremeni uticaji.

U naše vreme savremena gradska odeća vrši veoma veliki uticaj na odeću na selu. Uticaji se ogledaju kod stanovnika svih uzrasta ali se uočava da su oni, ipak, različiti. Naime, prava narodna nošnja mnogo se više zadržava kod starijih nego kod mladih, jer su stariji konzervativniji, mnogo se teže odriču tradicije, i to ne samo u nošnji već i u drugim vidovima života, a posebno u duhovnoj kulturi.

I danas u selima u okolini Smederevske Palanke i na periferiji grada mogu se videti stariji u narodnoj nošnji. No, mnogo je više starijih koji su primili poneki haljetak, kapu ili obuću iz gradske odeće, a ostalo nose iz stare narodne nošnje, što "bode" oči (deluje veoma ružno). Ovo je veoma često kod mlađeg, tzv. "polutanskog" stanovništva, 3) koje je, u svim vidovima života, i glavni prenosilac uticaja na relaciji grad - selo i obratno.

Međutim, kada govorimo o "polutanskom" stanovništvu, potrebno je da napomenemo da ga ima i u selu i u gradu. U Smederevskoj Palanci, na periferiji i okolnim selima postoji veliki broj ljudi kojima je glavno zanimanje zemljoradnja, ali im se ne ki član porodice bavi i nekim nepoljoprivrednim zanimanjem. Ti zaposleni ne žive ni na gradski ni na seoski način, već su njihove navike negde po sredini. Iako su zaposleni u nekom preduzeću, rade i zemlju i ne znaju koje im je glavno zanimanje. Na ovoj kategoriji stanovništva mogao bi se pratiti prelazak od narodne nošnje na gradski način odevanja. Naime, čim se neko zaposli u preduzeću, odmah počinje da menja navike, ukus i shvatanja. To se odražava i na njegovom odevanju. Najpre, i to vrlo često, kupuje šešir ili neku drugu kapu koja se nosi u gradu ili, pak, počinje da ide gologlav, a samim tim menja i dotadašnju frizuru, zatim skida opanke a, zadržavajući bridž pantalone, kupuje sako i cipele. Kad se obrati pažnja na način češljanja, kao i na to kako je obuven i odeven, a još i kako govori, odmah se shvati da je reč o novopečenom radniku, u osnovi zemljoradniku. Inače, to "polutansko" stanovništvo je, uglavnom, bez završene osnovne škole.

Sa razvojem industrije posle drugog svetskog rata, javlja se potreba za novom radnom snagom, tako da je znatan broj onih koji se zepošljavaju kao nekvalifikovani radnici. Zatim se tvrde da su "okvalifikuju". Pojedinci napreduju u tome, ali većinom ostaje da radi kao nekvalifikovana radna snaga.

Rad u nekoj nepoljoprivrednoj delatnosti i malo zemlje, koju obrađuje sa svojom porodicom, utiče da se način života iz godine u godinu menja, da se postepeno odbacuju stari načini života i navike, a prihvata se gradski život i navike. Slično je i sa ženama koje se zaposle. One odmah odseku pletenice (kike), onduliraju kosu, što je značajno, odmah prihvate gradski način odevanja, tako da se na prvi pogled ni u čemu ne razlikuju od žena iz grada.

Žene i kada su školovane, bilo da su iz sela ili iz grada, mnogo su upornije u pogledu čuvanja narodne nošnje nego muškarci. Naime, gotovo svaka od njih, ukoliko ima narodnu nošnju, koju nasledi od svoje majke ili svekrve, ljubomorno je čuva da bi je jednoga dana poklonila snahi ili kćerki. Međutim, nošnju koju čuvaju, i žene i muškarci, i u selu i u gradu, sve je ređe oblače.

Kad je reč o devojkama koje su ostale naselu, one su danas, gotovo u potpunosti, prihvatile gradski način odevanja, tako da je veoma retko videti, nedeljom ili nekim praznikom, devojku obučenu u prazničnu narodnu nošnju.

Za uticaj seoske narodne nošnje na odevanje u gradu navešćemo nekoliko primera.

Danas je u gradu u modi da devojkice (i školovane) nose košulje sa vezom na narodne motive, a isto tako u modi je i nošenje tkanih vunjenih torbica, što je danas veoma popularno. Košulja i torbica koje se danas izrađuju i ukrašavaju se vezom ili tkanjem narodnim motivima a, takođe, kupuju se od seljaka i stare dobro očuvane.

Povremeno su u modi i kožni opanci bez noskova, koji se izrađuju i za žene i za muškarce, ali ih znatno više nose žene, naročito devojkice.

U modi je da se od seljanki kupuju tkanice, od kojih se prave pojasevi i sandale. Na nekim devojkama mogu se videti plisirane suknje, koje su, takođe, sastavni deo seoske narodne nošnje, ali su u kroju pretrpele izvesne promene - prilagođene su današnjim zahtevima mode. Takozvano "srpsko" platno je u modi i od njega se izrađuju bluze i košulje za žene, kao i košulje za muškarce.

Uticaj uniformi i radničkog odela.

Na narodno odevanje u Smederevskoj Palanci i okolini znatan uticaj imale su, a i danas imaju, vojnička i železničarska uniforma, kao i radničko odelo.

Poznato je da je šajkača ušla u narodnu nošnju od vojničke kape, 4) da i danas na selu, a delimično i u gradu, rado šiju pantalone od vojničkog štofa (oficirskog) - "kamgarn" pantalone, a ponekad i čitavo odelo, kao i da naš čovek voli i ceni uniformu i voli da je podražava. Često se zimi oblače u prave vojničke uniforme i šinjele.

Slično je i sa železničarskom uniformom. Iz sela u

okolini Smederevske Palanke, naročito onih koja se nalaze pored pruge Beograd - Smederevska Palanka i dalje, ima veliki broj železničara zaposlenih u Beogradskom železničko-transportnom preduzeću. Samo selo Kusadak ima više od 800 zaposlenih, tako da se u tim selima u železničarskoj uniformi mogu videti i oni koji ne rade na železnici.

Slično je i sa radničkim odelom. Veliki broj stanovnika iz Smederevske Palanke i okolnih sela radi u nekom od preduzeća u Palanci i drugim mestima. Radničko odelo im je svakodneвно odeća, pa su i pravi zemljoradnici počeli da kupuju i nose, po ugledu na njih, a i zbog praktičnosti, radnička odela.

Naravno, vojnička i železničarska uniforma i radničko odelo uticali su i na ukus našeg stanovništva u odevanju, i to u pogledu kroja, tako da danas mnogi više ne nose "bridž" pantalone ("na bause"), već su usvojili savremeniji kroj u odevanju.

Zaključak

Na kraju, reći ćemo nekoliko reči o izjednačavanju između sela i grada u pogledu odevanja, procesu koji je, po našem mišljenju, i danas u toku.

Naime, u naše vreme možemo da pratimo proces izjednačavanja i nekog da tako kažemo, nivelisanja, između odeće gradskog i seoskog stanovništva. Sve što je lepo, kvalitetno i praktično zadržava se u odevanju stanovnika i grada i sela i, kao što smo videli na primeru ženskih vezenih košulja, tkanih ukrasnih torbica i opanaka, kao i drugog, ostaje, nastavlja da živi, da čini sastavni deo odeće i u gradu i u selu.

Danas je sve manje razlika u odevanju stanovnika grada i sela, a iz dana u dan te razlike postaju sve manje. Naročito praznična nošnja, iako veoma lepa i kvalitetna, danas gotovo da se više ne izrađuje, jer što je mnogo skupa, teško se radi, a i malobrojni su majstori koji znaju da je rade. Zato je, uglavnom, već ustupila mesto jeftinijoj i praktičnijoj gradskoj odeći.

Neće proći još mnogo vremena, a u Smederevskoj Palanci i okolini, u pogledu odevanja stanovnika grada i sela, neće biti nikakvih razlika.

N A P O M E N E

1. O promenama u svim vidovima života videti: Dr M i r k o B a-
r j a k t a r o v i ć, Menjanje naših tradicionalnih oblika
života, Užički zbornik br. 4, Titovo Užice 1975, str. 361.
2. O starijoj seoskoj nošnji u okolini Smederevske Palanke vide-
ti: J o v a n E r d e l j a n o v i ć, Etnološka građa o Su-
nadincima, SEZb LXIV, Beograd 1951, str. 122.
3. O ovom i sličnom stanovništvu videti: Dr C v e t k o K o s-
t i ć, Seljaci-industrijski radnici, "Rad", Beograd 1955.
4. Opširnije videti o uticaju vojničke uniforme: Dr D e s a n k a
N i k o l i i ć, O problemu međusobnih uticaja narodne nošnje i
vojničkog odevanja u nas (izvod iz referata), Etnološki preg-
led 4, Beograd 1962, str. 124.